

GIẢI MÃ PHỨC CẢM OEDIPE – MÉDÉE TỪ LÝ THUYẾT PHÂN TÂM HỌC**Đậu Tuấn Ngọc***Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Khoa học Huế**Email: dautuannngoc@gmail.com***TÓM TẮT**

Đời sống tâm lý của con người gồm hai phần: ý thức và vô thức. Sáng tạo văn học nghệ thuật, theo các nhà phân tâm là sự thăng hoa ẩn ức trong vô thức.

“Oedipe làm vua” của Sophocles và “Médée” của Euripide là những vở kịch lớn của nhân loại có sức sống vượt qua mọi lực cản của thời gian. Có được thành công đó là bởi các tác giả đã khám phá tầng sâu vô thức của con người.

Oedipe không chỉ là mặc cảm tội lỗi mà còn là quá trình khám phá nguyên nhân và hậu quả của tội lỗi.

Médée cũng không phải đơn giản là lòng ghen tuông mù quáng dẫn đến bi kịch thảm khốc mà còn là động lực từ tầng sâu vô thức thúc đẩy con người đi đến những hành động đó? Và quan trọng nhất là thông điệp của nhà văn Cổ đại gửi con người hiện đại.

Từ khóa: *Bi kịch Cổ đại, Oedipe, Médée, mặc cảm tội lỗi, mẫu hệ, vô thức, Sigmund Freud, Karl Gustave Jung, phân tâm học.*

1. Con người là chủ thể, đồng thời là đối tượng tìm hiểu, khám phá của rất nhiều ngành khoa học; nhưng có thể mãi mãi, con người vẫn là một ẩn số hấp dẫn và bí mật. Khoa học nghiên cứu con người ra đời, phát triển và song hành cùng nhân loại nhưng chưa bao giờ có đầy đủ đáp số về con người. Dường như mỗi lúc con người tự ý thức và khám phá được phần khuất lấp, thì đó cũng chưa phải là kết thúc, ngược lại kết quả ấy lại là điểm khởi đầu cho một quá trình tiếp theo đầy bí ẩn và thách thức hơn.

Phân tâm học của Sigmund Freud (1856-1939) và tâm phân học của Karl Gustave Jung (1875-1961) là những học thuyết mới mẻ đồng thời là những công cụ tân tiến có giá trị như một cuộc cách mạng trong đời sống tâm lý của con người. Từ ngày những học thuyết này xuất hiện, con người chợt ngộ ra một điều “có tồn tại một thế giới vô thức trong tâm linh của con người”, hơn thế nữa “bản năng và dục vọng bị dồn nén sẽ chuyển dần vào tâm linh vô thức” [5,268-269]. Hạt nhân hợp lý và cũng là đóng góp đặc biệt quan trọng của Freud là vấn đề vô thức. (Cho dù có sự “bất hòa” dẫn đến “chia tay” của những nhà khoa học hàng đầu và cũng là hai thầy trò đã từng quý trọng và khâm phục nhau). Cái vô thức cá nhân bị dồn nén và “kết tủa” thành Libido tính dục hay cái vô thức tập thể - “tài sản chung của nhân loại” - tổ hợp phức cảm

bị dồn nén chuyển hóa và được cấu trúc thành những cỗ máy. Đó là những suối nguồn động lực bản năng bí ẩn mạnh mẽ, tồn tại, tức trực và chi phối đời sống tâm lý của con người.

Vô thức tập thể - thuộc tính bản năng của loài người, xuất hiện và đeo bám con người như hình với bóng; và vô thức cá nhân như là sự biểu hiện, cụ thể hóa và phóng chiếu thuộc tính loài người trong từng cá thể. Chung quy là phần khuất lấp, ẩn chứa những dồn nén không thỏa mãn trong cuộc sống. Từ khi ý thức con người phát hiện ra cái vô thức – như một người đồng hành, thì con người cũng từ bỏ ảo tưởng về mình là người chủ duy nhất trong ngôi nhà mình. Bởi vậy, cách tốt nhất cho sự sinh tồn là chung sống với cái vô thức (như hình ảnh “tiểu quỷ” của Diderot).

Từ những lý thuyết về cái vô thức và tiềm thức – sự tồn tại hiển nhiên mà muốn hay không vẫn phải thừa nhận, thì trong đời sống và văn học, luôn hiện hữu những phức cảm tâm lý. Những phức cảm ấy không thể lý giải triệt để bằng hệ thống ý thức đối diện với thế giới bên ngoài mà chỉ có thể đào xới vào hệ thống vô thức và tiềm thức. “Tác phẩm văn học trước hết là một giấc mơ. Nó phản ánh những ham muốn vô thức, những mặc cảm, đặc biệt là mặc cảm Oedipe... Có điều vô thức của nhà thơ nói bằng ngôn ngữ khác với ngôn ngữ của giấc mơ” [7,12-13]. Lý thuyết của Freud và Jung là “công cụ tri thức” có thể gọi là tốt nhất nhằm khám phá hữu hiệu “phần chìm của “tảng băng trôi” này”.

Vậy phức cảm là gì? Đó là tổ hợp những xúc cảm, những bức xúc, những mặc cảm và những suy nghĩ bị dồn nén, bị vùi sâu trong phần vô thức. Nó có thể tuôn trào thành những hành động bất thường, thành chuỗi tâm lý bất thường. Trong đời sống hiện đại, gọi là định mệnh. Đó là sự sinh và diệt đã được “lập trình sẵn” trong hệ thống của bộ máy thần kinh mà vô thức đóng vai trò quyết định.

Nội hàm của phức cảm là tất cả những ước muốn bất thành trong quá khứ dồn tụ lại, là những suy nghĩ, ẩn ức, xúc cảm bị phong tỏa, cấm vận, không được biểu hiện ra ngoài. Phức cảm là môi trường của vô thức nhưng luôn giao động, chuyển hóa giữa hai cực đối kháng nhau: ngã và siêu ngã. Trong môi trường đó, phức cảm đóng vai trò liên kết hệ thống cấu trúc, nó có khả năng phát ra những xung lực tác động đến đời sống tâm lý của ý thức. Những phức cảm tồn tại trong vô thức tìm cách biểu hiện ra bên ngoài ý thức nhằm giải tỏa những dồn nén căng thẳng đang kìm hãm nó.

“Người nghệ sĩ... được thúc đẩy bởi những xung động và xu hướng cực kỳ mạnh mẽ, anh ta muốn chinh phục nào danh dự, nào sức mạnh, nào vinh quang, nào tình yêu của đàn bà. Nhưng họ thiếu những phương tiện để thỏa mãn những thứ đó. Chính vì thế, cũng giống như những kẻ không thỏa mãn khác, anh ta quay lưng lại với hiện thực và tập trung toàn bộ hứng thú và cả Libido của mình vào những ham muốn được cuộc sống tưởng tượng của anh ta tạo ra, điều đó có thể dễ dàng đưa tới nhiều tâm” [1,219]. Người nghệ sĩ, trong quá trình sáng tạo, những phức cảm ẩn tàng trong vô thức sẽ phát huy xung lực, phóng chiếu thành những hình tượng nghệ thuật, thành những hình nhân đa diện. Đối tượng nghệ thuật đầu tiên đã tồn tại trong vô thức người nghệ sĩ. Tác phẩm ra đời là sự giải phóng những phức cảm trong vô thức. Nó

cũng có bề mặt ý thức được tô điểm bằng đạo đức chuẩn mực, lý tưởng cuộc sống, thậm chí cả quan điểm chính trị... Nhưng tất cả những điều đó, chung quy đều có gốc rễ từ chiều sâu vô thức và phức cảm đã được chuyển hóa. “Sách trắng” trong cõi vô thức của người nghệ sĩ, không tiện nói ra và không thể nói ra đã dịch chuyển thành phức cảm. Cái mặc cảm Oedipe của Freud và cổ mẫu của Jung đều là những ẩn ức, ước vọng, xúc cảm bị dồn nén vừa mang tính chất vô thức cá nhân, lại vừa được kế thừa, di truyền từ tổ tiên xa xăm.

Chúng tôi gọi phức cảm là sự dung hợp, kết nối của hai khái niệm mặc cảm và cổ mẫu nhằm khám phá động lực ngầm nào đã thúc đẩy, điều khiển các nhân vật Oedipe, Médée hành động nổi loạn vượt qua sự kiểm soát của lý trí tỉnh táo. Theo logic tâm lý bình thường của con người, hành động giết cha lấy mẹ của Oedipe và giết con ruột để trả thù chồng của Médée phạm vào những tội ác bị cả loài người lên án, không thể biện minh. Những ai có hành động tương tự như vậy chỉ có thể là phạm nhân mất nhân tính hoặc bệnh nhân tâm thần. Thế nhưng, ngay từ khi ra đời bi kịch Hi Lạp cổ đại đã chứa đựng thế giới của những phức cảm. Trong cuộc sinh tồn, con người dần thân trên đường định mệnh. Những thế xung lực mạnh mẽ và bí ẩn tồn tại ngay trong tâm linh dẫn dắt con người chỉ biết đi tới và hành động như đã được “lập trình sẵn”.

Bi kịch cổ đại Hi Lạp là thế giới phức cảm trong tâm thức con người. Phức cảm ấy nằm ở chiều sâu nhất, mang tính nhân loại, có sức ám ảnh và chi phối số phận, cuộc đời của con người, thanh lọc hóa, làm thỏa mãn những phức cảm người tiếp nhận. Thế giới phức cảm trong bi kịch cổ đại mà Oedipe và Médée là những đại diện xứng đáng nhất mang tính thời đại, tính lịch sử, tính cá nhân và tính nhân loại. Những kiến giải sau đây của chúng tôi không chỉ góp phần khai mở phức cảm trong các nhân vật bi kịch mà còn có tham vọng gợi ý lý giải phần nào cả “bệnh thần kinh” trong các nhân vật văn học. Nổi loạn và những phạm nhân hành động vô ý thức trong cuộc sống..

2. *Oedipe làm vua* (429 TCN) được Sophocles sáng tác dựa trên huyền thoại về Oedipe. Bi kịch vượt qua thời gian và không gian này không chỉ đã phục sinh và tiếp nhận thêm sinh khí mới cho huyền thoại Oedipe mà còn gieo mầm và khai mở một góc khuất trong tâm linh con người. Nhân vật cổ đại – một biểu tượng trong huyền thoại dân gian đã sống dậy trong thế giới thực của loài người và mang theo một “bầu tâm sự”: đó là tấn bi kịch về thân phận con người. Bởi vậy, *Oedipe làm vua* không chỉ là sự “lầm lạc” của cá nhân Oedipe mà còn là sự băn khoăn, âu lo như một vụ án đang treo lơ lửng trên hành trình sống của nhân vật. Qua *Oedipe làm vua*, đời sống tâm lý của con người được khai sáng từ một góc nhìn mới. Cho dù phần chìm của “tảng băng trôi” chưa hẳn đã được lý giải rõ ràng, nhưng ít nhất từ góc nhìn phân tâm học, tác phẩm đã thể hiện một “vía tàng” thăm sâu bí ẩn trong đời sống tâm lý của con người. Đó là thế giới bên trong dường như cách biệt với ngoại giới, chứa đầy những phức cảm. Nhưng cái “sức mạnh nguyên khai” ấy lại chi phối toàn bộ hành trình sống mà chúng ta gọi là số phận của con người.

Nhân vật trung tâm của Oedipe đã bị dắt dẫn đi suốt cuộc đời mình trong bóng tối bí ẩn của định mệnh, của vô thức. Oedipe trở thành nỗi hoài nghi về bản thân và nguồn cội mà từ đó

con người được sinh ra, nỗ lực tồn tại theo một ý hướng “bất khả tri”. Oedipe đã mơ hồ nhận ra kịch bản bi thảm mà số phận đã lập trình sẵn như là “cổ mẫu”. Đó là sự bé nhỏ và bất lực của con người. Rõ ràng cuộc sống tương như tự mình có thể quyết định, “kết cục lại phụ thuộc vào cái siêu hình trong vô thức”.

Oedipe đã lý giải được những câu đố hóc búa mà Sphinx đặt ra, nhưng những khuất lấp của chính mình lại không lý giải nổi. Từ cấp độ cá thể: Oedipe đến cấp độ giống loài: con người, những mối nghi vấn, đều đưa con người đến sự bất lực hoang mang truyền từ kiếp người này sang kiếp người khác. Những biến cố trong đời sống và ý thức về cuộc đời của Oedipe đã bị chi phối và “diễn giải” bằng những phức cảm từ trong vô thức của chính nhân vật. Những phức cảm này kết nối từ những xúc cảm, ước muốn bị dồn nén với sự kế thừa cái vô thức tập thể của giống loài. Cho dù chung cuộc ra sao thì bản chất bất biến của những phức cảm này vẫn thuộc về vô thức.

Phức cảm Oedipe trước hết là những biến thái của tính dục ấu thơ, với ước muốn từ trong vô thức hướng tình cảm đến với mẹ sở hữu cho riêng nó, cùng lúc là thái độ đối nghịch đối với cha. Nó ghen tị với tính cách gia trưởng của người cha trong quan hệ với mẹ. Khía cạnh tâm lý ích kỷ trẻ thơ này chưa hề được giáo dục mà chỉ thuần túy là bản năng vô thức. Ước muốn trở thành người lớn bị dồn nén một thời gian dài trong vô thức. Nó luôn tìm cách loại bỏ vĩnh viễn hình ảnh người cha. Đây là ước muốn “giết cha để yêu mẹ” – một nội dung căn bản của phức cảm Oedipe. Oedipe làm vua thuộc về thực tại của vô thức trong đời sống tâm lý con người và là một hiện tượng mà Freud đã dựa vào đó để định danh cho khái niệm mặc cảm. Bản thân *Oedipe làm vua* của Sophoclos là một hình tượng nghệ thuật khách quan có thể được ngợi ca hoặc phê phán tùy vào đạo đức nghệ thuật, nhằm tránh xa vô thức tội lỗi – căn nguyên của những hành động phạm pháp và bi kịch của cuộc đời.

Oedipe bị dẫn dắt bởi một chuỗi ngẫu nhiên quái ác mà bản thân không ý thức được hậu quả ghê gớm trong hành động. Hành trình truy tìm cũng là trốn chạy chính mình của Oedipe, theo lời nhà tiên tri xứ Delphi là những “hành động khách quan” (Heghen). Oedipe đã nỗ lực hết mình cho cuộc sống. Khi bệnh dịch hoành hành thành Thèbes, theo lời nhà tiên tri Delphi, một lần nữa Oedipe đã tổ chức điều tra ai là kẻ đã giết cha lấy mẹ. Kết cục, người đó là Oedipe. Màn kịch khép lại. Từ lý thuyết phân tâm, chúng ta có thể dự đoán rằng: “lập trình viên” của bi kịch tội lỗi này là vô thức cá nhân và vô thức tập thể. “Định mệnh và những lời thánh truyền chỉ là vật chất hóa của tiết tấu bên trong. Việc người hùng phạm tội mà không biết và trái với ý định của mình biểu đạt đúng bản chất vô thức của ham muốn phạm tội” [7,32].

Oedipe là nạn nhân của số phận. Những ước muốn và nội dung mặc cảm Oedipe, ẩn tàng trong vô thức có tính phổ biến trong đời sống tâm lý của loài người. Oedipe dần thân theo tiếng gọi vô thức, hướng đến việc tự giải tỏa những phức cảm đang bị dồn nén trong vô thức, tự thỏa mãn những ham muốn. Những ngẫu nhiên và tình cờ trong quá trình phạm tội loạn luân của Oedipe thực chất là sự “lập trình” của vô thức. Nhân vật chỉ còn việc tuân theo một cách thụ động mà không hề ý thức hậu quả tội lỗi của mình. Nỗi sợ loạn luân có “tiền sử” lâu dài trong

tâm thức con người từ thời kì hồng hoang, gắn liền với các luật tục Tôtêm. Mặc cảm tội lỗi và nỗi sợ loạn luân song hành và tồn tại trong tâm thức con người qua nhiều thế hệ. Oedipe đã phải gánh chịu hai “di sản” tinh thần ấy. Mặc cảm Oedipe là mặc cảm của cả giống loài. Những ham muốn tội lỗi và những sợ hãi tội lỗi luôn diễn ra trong chiều sâu vô thức, bị dồn nén và ức chế chứ không thể bị triệt tiêu.

Phức cảm Oedipe còn biểu hiện dưới dạng vẻ con người cô độc và những suy tư về tồn tại. Đúng là cô đơn và cô độc không phải là thuộc tính tồn tại của loài người, nhưng từ khi con người cá thể xuất hiện nó phải đối diện với sự cô đơn và tồn tại. Oedipe là người lữ hành cô độc. Nhân vật bị ném ra khỏi cội nguồn là tổ ấm gia đình, phải chấp nhận cuộc viễn du theo lời phán truyền của định mệnh. Trong hành trình lang thang đơn độc ấy, Oedipe luôn suy tư về sự tồn tại. Con người sinh ra từ đâu và sẽ đi về đâu. Câu hỏi về nguồn gốc tồn tại là nỗi khắc khoải đeo bám suốt hành trình của Oedipe. Cái bi kịch thảm khốc của đời người trong Oedipe đã bắt đầu từ một câu hỏi sinh ra trước Oedipe. Câu hỏi thuộc về loài người và sẽ còn tồn tại khi sự sống con người còn tiếp diễn. Oedipe đã dự cảm trước sự thua cuộc: “Ôi khốn cực!... những bước chân ta, chúng đưa ta đi đâu? Giọng nói của ta bay đi đâu, nhanh vậy? Hỏi đời sống của ta, mi đã ngủ xuống nơi nào?” [6,117]. Oedipe đã đơn độc nhận trách nhiệm đi tìm ý nghĩa sự tồn tại trong đời sống. Chuyến đi đầy chông gai và kết thúc bằng bi kịch khiến cho Oedipe phải tuyệt vọng: “Hỡi cái thế hệ những người phạm trần, trước mắt tôi, đời của các người chỉ là hư vô... Và tôi không muốn tin vào hạnh phúc của một kẻ phạm trần” [6,113].

Những suy tư về sinh tồn và nỗi ám ảnh cô đơn trong suốt hành trình đi tìm lại cội nguồn đã cấu thành nội dung phức cảm Oedipe. Đây cũng là chiều sâu tâm thức con người trong lịch sử sinh tồn hàng ngàn năm.

Tóm lại, từ lý thuyết phân tâm học, chúng ta đã thấy tấn bi kịch Oedipe có những cội nguồn tâm lý sâu xa bắt nguồn từ vô thức. Phức cảm Oedipe là yếu tố phổ biến trong đời sống tâm lý của con người. Bởi vậy, ngày nay vượt ra ngoài trang sách, chúng ta vẫn thấy hiện hữu giữa cuộc đời nhiều hiện tượng tâm lý kỳ quái không thể giải thích bằng lý trí tỉnh táo. Những người “bệnh thần kinh” như Freud định danh vốn dĩ đã mang mặc cảm tội lỗi đang trở thành gánh nặng của xã hội. Đó là vấn đề quan trọng cần giải quyết nhưng không phải bằng biện pháp “ức chế” mà cần được giải tỏa theo hướng có lợi cho con người và cho xã hội.

3. Thần thoại Hi Lạp kể rằng: Médée là pháp sư nổi tiếng đã giúp đoàn tráng sĩ Argo tìm được bộ lông cừu vàng và dùng phép thuật giúp Jason vượt qua mọi thử thách cha mình đặt ra. Jason đã hứa cưới Médée làm vợ. Médée đã chạy theo tiếng gọi tình yêu, giết chết em trai, băm xác ra từng mảnh nhỏ làm chậm bước chân truy đuổi của cha. Đến Corinthe, Jason phải lòng công chúa Glauké. Médée đã trả thù Jason một cách khủng khiếp: giết chết Glauké và cả Créon, giết luôn hai đứa con trai của Médée với Jason. Médée đến Athens lấy vua Aegues và có một đứa con với ông ta. Sau ý định giết con riêng của vua Aegues không thành, Médée bị đuổi ra khỏi kinh thành, trở về quê hương, giành lại ngai vàng cho vua cha.

Bi kịch *Médée* của Euripide (thế kỉ V TCN) ra đời từ cảm hứng về câu chuyện huyền thoại này. Médée là tấn bi kịch về thân phận người phụ nữ nói chung và nhất là trong chế độ xã hội dân chủ đang suy tàn. Médée là người yêu bị phụ bạc, người vợ bị bỏ rơi, người mẹ bị tước mất thiên chức cao quý. Sự đổ vỡ trong tình yêu và hôn nhân kèm theo sự đổ vỡ niềm tin vào con người, đã buộc lòng hướng thiện sụp đổ và lòng hận thù lên ngôi. Những ẩn ức dồn nén trong lòng Médée hướng vào Jason mà Médée cho là nguyên nhân của mọi nguyên nhân. Khi ý thức làm người không giải quyết được những vấn đề đặt ra trong cuộc sống, thì cái vô thức trỗi dậy và hành động mà chúng ta quen gọi là lòng ghen tuông mù quáng. Thực ra, phức cảm dẫn tới bi kịch đã nằm sâu trong tâm lý người phụ nữ này. Médée đã chối bỏ tất cả: gia đình, quê hương, tình cha con, tình chị em để theo đuổi Jason. Thế mà Jason đã phụ bạc bằng hành động phụ quyền. Vậy nên, Médée, từ trong tâm thức và “cổ mẫu” đã tìm cách khôi phục lại chế độ mẫu quyền, cho dù đó là quyền sinh và quyền sát chính những đứa con của mình. Lương tâm loài người và luật pháp không bao giờ chấp nhận những hành động quái gở, mất nhân tính ấy nhưng nó vẫn ẩn tàng trong vô thức con người. Đây là một thực tế.

Médée đã từng tuyệt vọng: “Cuộc đời còn có ý nghĩa với ta nữa. Chết đi cho hết ràng buộc với hần” [2,185]. Médée cũng đã từng bị giằng xé trong tình mẫu tử giữa lòng hận thù và ước muốn được trả thù. Giết chết các con, Médée không chỉ cắt đứt sợi dây ràng buộc với Jason, mà Médée đã tự xuyên con dao giết chết chính mình. “Ghê rợn quá, ta gục ngã mất. Tội ác của ta, ta biết chúng tàn khốc nhưng một cơn điên rồ mù quáng cứ lôi cuốn đi, muốn cưỡng không được” [2,205]. Cái mà Médée đã thừa nhận “cơn điên rồ mù quáng cứ lôi cuốn đi, muốn cưỡng không được” chính là phần vô thức của con người. Trong bản chất của sự trả thù khốc liệt, bất chấp tất cả, có sự chi phối của phức cảm ở tầng sâu vô thức.

Phức cảm Médée trước hết là sự giải phóng xung lực Libido. Tuy nhiên, cái Libido này không đơn thuần là tính dục, khát dục mà đúng hơn là năng lượng sống. Tính dục với chức năng cơ bản là sự tồn tại và duy trì nòi giống tức là tính dục với chức năng sinh dục. Từ góc độ này, Médée là một điển hình của xung lực Libido, một nguồn lực tâm lý mạnh mẽ đủ để chi phối, vút bỏ tất cả và dấn thân vào một hành động ghê gớm ngoài sức tưởng tượng. Trong tâm lý Médée, tồn tại hai dạng thức: xu hướng Eros – kích thích sinh tồn, tình yêu thăng hoa và Thanatos – kích thích diệt vong, tượng trưng cho sự chết dần. Từ khi gặp và yêu Jason, xu hướng Eros trong Médée là động lực sống giúp Médée vượt qua tất cả các rào cản. Nhưng từ khi Jason “tham vàng bỏ ngải”, xu hướng Thanatos – kích thích diệt vong lên ngôi. Sự trả thù và ước muốn trả thù của Médée đã được hậu thuẫn từ vô thức. Lòng căm giận là biến thái của tình yêu thương đó. Trong Médée, Eros đã được thay thế bằng Thanatos. Sự bành trướng và lên ngôi của kích thích Thanatos trong Médée đã thành nguồn lực cho mâu thuẫn xung đột và hành động phá hoại. Kích thích Thanatos này là “cơn điên rồ mù quáng” đưa Médée đến những đau khổ, tuyệt vọng và chết chóc.

Phức cảm Médée dẫn đến những hành động bạo liệt bắt nguồn từ những ẩn ức, trải nghiệm từ thuở ấu thơ. (Huyền thoại kể rằng: mẹ Médée chết khi Médée mới chào đời). Cái nền tảng quan trọng để hình thành và nuôi dưỡng nữ tính của Médée đã mất. Hình ảnh người cha trở

thành hình mẫu lý tưởng duy nhất cho sự phát triển nhân cách của bé gái. Tuy nhiên, cùng với cảm quan về người đàn ông lý tưởng, người đàn bà Médée cũng phát hiện ra sự thiếu hụt từ “cổ mẫu” về cấu trúc sinh lý không gì bù đắp được. Đó là những “bí mật” ban đầu nhưng cơ bản hướng tới sự giải tỏa xung lực Libido trong phức cảm Médée. Căn bệnh khủng hoảng tinh thần càng được cộng hưởng gấp bội khi khát vọng, tình yêu tưởng đã tìm được “bên đố bình yên” là Jason nhưng điều đó cũng chỉ là ảo tưởng.

Từ một góc nhìn khác, phức cảm Médée không chỉ là sự phóng chiếu bản năng Libido theo hai hướng tương phản (Eros > < Thanatos) mà còn lại sự hồi sinh, phục dựng ý thức mẫu quyền nhằm xóa bỏ tình trạng độc hữu tính dục của người đàn ông trong bầy đàn nguyên thủy và tình trạng tranh chấp tội lỗi và bất ổn trong xã hội loài người. Dưới chế độ phụ quyền, người phụ nữ không còn vị trí trung tâm, trở thành đối tượng thứ yếu, bị đè nén và áp bức, thành người thua cuộc và đứng ngoài những diễn biến trọng đại của lịch sử. Chế độ mẫu quyền, thời vàng son của người phụ nữ đã trở thành dĩ vãng, ký ức giới tính không triệt tiêu mà ẩn vào vô thức, tích tụ thành xung lực mạnh mẽ, chờ đợi một cơ hội nhằm đòi lại công bằng, đó là một thiên đường đã mất. Khả năng thiên phú với độc hữu sinh sản và duy trì nòi giống luôn thức dậy trong vô thức của giống cái niềm tự hào giới tính là bà mẹ của xã hội loài người, phải được mọi người bảo vệ và tôn trọng. Sự phẫn nộ và trả thù ghê gớm của Médée xuất phát từ nội dung vô ý thức này. Dưới chế độ mẫu quyền, sự ngoại tình hay đa thê của giống đực trở thành điều phi lý. Người phụ nữ mới có quyền quyết định đối tượng tình dục của họ. Médée muốn khôi phục lại quyền năng nguyên thủy ấy. Từ sự phản bội của Jason, người đàn ông mà Médée tưởng đã thiết lập được ý thức mẫu quyền, giờ đây chỉ còn hận thù đòi được giải tỏa. Đội đồng ca đã hát lên cái hân hoan vô thức đó: “Mọi người sẽ biết tiếng giới chúng ta, phụ nữ sắp vang lừng danh vọng. Danh dự của họ không còn bị hoen ố vì những lời lẽ khinh khi” [2,210].

Hành động tàn khốc và tội lỗi của Médée là sự ý thức phục sinh mẫu quyền bất rã sâu trong vô thức giống loài. Tư cách làm chồng, làm cha của Jason bị phé truất. Médée là người duy nhất có quyền định đoạt số phận những kẻ chiếm đoạt và đồng lõa: Glauké và Créon. Đồng thời Médée cũng giết chết nốt những đứa con như là sự thực hành và nhắc gọi lại vô thức nguyên thủy về quyền tối thượng của người đã sinh ra chúng trong sự bất lực của Jason. Cái chết của những đứa con là sự quay trở về từ cung nguyên thủy – căn nhà mẫu hệ xa xưa của chúng. Như vậy, người mẹ nguyên thủy của giống loài đã sống lại trong Médée.

Tóm lại, Médée là “ca tâm lý” điển hình cho sự lên ngôi và thống trị của bản năng kích thích diệt vong Thanatos. Trong Médée có biểu hiện của vô thức tập thể, đó là sự phục sinh ý thức mẫu quyền, “di căn” trong ký ức nữ giới, nhắc gọi quyền lực của chế độ mẫu quyền. Khi mọi thứ nguyên tắc của đời sống trở thành thứ yếu so với sự dồn nén của những xung năng tính dục và năng lượng sống cá nhân thì sẽ dẫn tới bi kịch tội lỗi của mình trước tòa án lương tâm. Nhưng từ góc nhìn phân tâm, chúng ta cùng thấu hiểu và “chiêu tuyết” phần nào cho những tội ác do Médée gây ra. Phải chăng đây là lý do để hàng ngàn năm nay kể từ ngày tác phẩm này ra đời, người đọc vẫn lật giở, băn khoăn đi tìm ẩn số để biện minh và cảm thông cho số phận bất hạnh của người phụ nữ, vừa đáng giận vừa đáng thương.

4. Cho dù Oedipe và Médée chỉ là hai hình tượng điển hình trong văn học cổ đại Hy Lạp, nhưng đã trở thành đại diện tiêu biểu cho nỗi đau khổ và bi kịch mà loài người đã, đang và sẽ trải qua. Trong hành trình sống, con người luôn đối diện với ngoại giới và chính mình, xung lực sống luôn kéo chúng ta về phía trước để tồn tại và phát triển, đồng thời ngay trong vô thức ấy vẫn thường trực “tiểu quỷ” có khả năng phá hoại tất cả những thành quả của chúng ta.

Từ góc nhìn phân tâm học, chúng tôi không có dụng ý “thanh minh” cho những tội lỗi cá nhân hay tổ tông truyền lại đối với hai nhân vật Oedipe và Médée hoặc bất cứ nhân vật nào khác trong văn học cổ đại Hy Lạp, mà chỉ muốn mở ra một hướng tiếp cận có tính nhân văn từ chiều sâu tâm thức đối với các “phạm nhân” và con người nói chung. Những phức cảm ẩn tàng đó ngẫu nhiên tồn tại và song hành cùng con người từ thời hồng hoang cho đến tận ngày nay. Bởi vậy, điều quan trọng của con người là phải hiểu chính mình trong sự toàn vẹn, từ thế giới hữu thức đến thế giới vô thức, để có những hành xử nhân văn hơn với con người. Thiết nghĩ, đó cũng là mục đích sống cho một xã hội bình yên và hạnh phúc./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. David Stafford Clark (1998), *Freud thực sự đã nói gì*, (Lê Văn Luyện và Huyền Trang dịch), NXB Thế giới, Hà Nội.
- [2]. Euripide (1986), *Kịch Euripide* (Nguyễn Giang và Nguyễn Trác dịch), NXB Văn học, Hà Nội.
- [3]. Hồ Thế Hà, Nguyễn Thành (chủ biên), (2014), *Phân tâm học với văn học*, NXB Đại học Huế, Huế.
- [4]. Đỗ Đức Hiểu (chủ biên), (2003), *Từ điển văn học*, NXB Thế giới, Hà Nội.
- [5]. Phương Lựu (2001), *Lý luận phê bình văn học Phương Tây thế kỷ XX*, NXB Văn học, Hà Nội.
- [6]. Nhiều tác giả (2000), *Phân tâm học và văn hóa nghệ thuật*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
- [7]. Sophocles (1985), *Kịch Sophocles* (Nguyễn Giang dịch), NXB Văn học, Hà Nội.

DECODING COMPLEXES OEDIPE – MEDEE FROM PSYCHOANALYTIC THEORY

Dau Tuan Ngoc

Department of Literature and Linguistics, Hue University of Sciences

Email: dautuannhoc@gmail.com

ABSTRACT

Psychological life of man consists of two parts: the conscious and the unconscious. Literary and artistic creativity according to psychoanalysis as sublimation is hidden in the unconscious memory.

“Oedipe king” of Sophocles and “Medee” of Euripide - great dramas of human life can overcome all obstacles of time. This is successful because the author has explored depths of the human unconscious.

Oedipe is not only guilt but also the process of discovering the causes and consequences of sin. Medee is not only blind jealousy leading to catastrophic tragedy, but also the driving force from the deep unconscious. But which fore makes man do such action? And the most important is the message sentding to modern human beings by Ancient writers.

Keywords: *Ancient tragedy, Oedipe, Medee, guilt, matriarchal, unconscious, Sigmund Freud, Karl Gustav Jung, psychoanalysis.*